

Opprinnelsen til ord om økonomisk kriminalitet

Artikkelen er forfattet av:

Rådgiver
Yann de Caprona
Riksrevisjonen

Så lenge det har eksistert regler for økonomisk virksomhet, handel og skatt, har det vært noen som har prøvd å unngå disse reglene. Det som er nytt, er kanskje hvor organisert og hvor utbredt internasjonal økonomisk kriminalitet er blitt. Det gjenspeiles i ordforrådet for dette temaet der vi finner ord med opprinnelse i norrønt, latin og gresk, flere lån fra tidligere viktige handelsspråk som italiensk og (middel)lavtysk, og nyere fremmedord fra tysk, engelsk og fjerne språk.

Kriminell og korrupt

Kriminell kommer fra latin *criminalis*, avledet av *crimen*, hvis første betydning må ha vært «som bidrar til å sikte» og senere «(rettslig) beslutning, beskyldning, anklage, forbrytelse». *Crimen* stammer fra latin *cernere* «skjelne, skille». Gjennom indoeuropeisk¹ **krei-* «sikte, skjelne» er *cernere* beslektet med det norske adjektivet

rein, ren (det vil si at det som er blitt sikket, er et «rent» produkt).

Korrumpere er å ødelegge moralsk, bestikke, forvanske og stammer fra latin *corrumpere* «forderve», sammensatt av *cum* «med, sammen» + *rumpere* «bryte». Andreleddet gjenfinner vi i fremmedord som *ruptur*, *rytter*, *abrupt*, *erupsjon* og *bankerott*. Det går tilbake til indoeuropeisk **rew-* «rive», som også er reflektert i nynorsk *rjuva* «rive opp, gjøre hull i» og norsk *rov* (se senere dette ordet).

Juks og bedrag

Juks stammer via tysk fra latin *jocus* «spøk», som på norsk også har gitt fremmedordene *joker*, *sjonglere* og *juvel* (egentlig «leketøy»). **Fuske** kommer av tysk *pfuschen*, dannet til interjeksjonen *pfu(t)sch*, lydmalende brukt om raketter, deretter om «raskt og dårlig utført arbeid». **Svindle** er lånt av tysk *schwindeln*, hvis første betydning var «bli svimmel» og er beslektet med norsk *svinne* og *besvime*.

– merket med * – til våre forfedre da de trolig bodde i nåværende Ukraina og Sør-Russland for 5000 år siden.

Verbet **bedra** stammer gjennom dansk fra middellavtysk *bedrügen*, der andreleddet er blitt påvirket av dansk *drage* «dra».

Bestikke er lånt av tysk *bestechen*, som kanskje egentlig betyr «stikke/feste (en gave) på mottakerens erme». **Hele** «gjemme, kjøpe eller hjelpe til med å få omsatt ting som en vet er tyvegods», kommer av lavtysk *helen*, hvis første betydning er «skjule». *Helen* går tilbake til germansk **hel-* «skjule, dekke», som blant annet foreligger i norsk *hulle* «innhulle» og trolig også i *hall* (egentlig «noe som dekker»). Gjennom indoeuropeisk **kel-* «skjule» kan *hele* være beslektet med latin *celare* «skjule» og *cella* «lite rom, kammer» (derav norsk *celle*), og gresk *kalíptein* «dekke, skjule» (derav norsk *apokalypse*, som egentlig betyr «avsløring, åpenbaring»).

Smugling

Smugle er lånt av lavtysk *smuggeln*, beslektet med norsk *smyge*. En form for smugling er **kontrabande**, et ord som kommer fra italiensk *contrabanda*, sammensatt av *contra* «mot» + *banda* «forordning». Det vil si at *kontrabande* egentlig betyr «mot for-

JUKS: Juks stammer via tysk fra latin jocus «spøk», som på norsk også har gitt fremmedordene joker, sjonglere og juvel (egentlig «leketøy»).

¹ De fleste språkene i Europa, noen språk fra Midt-Østen og mange språk i India og nabolandene stammer fra et felles grunnspråk som forskerne har kalt indoeuropeisk. Gjennom sammenligning av språk og deres utvikling har det vært mulig å rekonstruere det man antar var ordene

ordningen». *Banda* har også via italiensk gitt fremmedordene **banditt**, som egentlig betyr «forvist, bannlyst» og *banal* (egentlig «påbudt til alminnelig bruk»). *Banda* er beslektet med norsk *bann* «fordømmelse; straff i form av utestenging fra den katolske kirken» og *bonn*. Den indoeuropeiske roten er *bhā- «tale», som vi gjenfinner i flere språk:

- latin *fari* «tale», hvorav på norsk blant annet *fatal*, *fatum* «skjebne», *fabel* «fortelling», *infantil* (av latin *infans* «barn» eller egentlig «som ikke kan snakke») og *infanteri* (egentlig på spansk «tropp av unge adelige»),
- latin *fama* «rykte», hvorav norsk *famøs* og *infam*,
- latin *fateri* «bekjenne, tilstå; erklære, bevitne», hvorav norsk *konfesjon* og *professor*,
- gresk *phánai* «si», hvorav på norsk *blamere*, *blasfemi* og *profet*,
- gresk *phémi* «sier», hvorav norsk *eufemisme* (egentlig «ord med godt rykte»),
- gresk *phoné* «stemme», hvorav norsk *fonetikk*, *symfoni* og *telefon*.

Piratkopiering og falsifikasjon

Piratkopiering er en meget vanlig form for økonomisk kriminalitet, som særlig rammer luksusvarer. **Pirat** er gjennom latin lånt av gresk *peiratés* «(sjø)røver», avledet av *peirán* «forsøke, angripe», som går tilbake til *peira* «forsøk, prøve», som vi gjenfinner i fremmedordet *empirisme*.

Kopi kommer av latin *copia* «mengde, overflod» (jamfør fremmedordet *kopiøs* «rikelig») og som i middelalderen fikk betydningen «avskrift». *Copia* er avledet av *ops*, *opis* «kraft; hjelpemidler; rikdom» (jamfør engelsk *opulence* «rikdom»). *Copia* er beslektet med *opus* «arbeid» og gjennom indoeuropeisk med norrønt *efni* «gods, emne» og norsk *avl*.

Falsifikasjon og **falsifisere** kommer av middelalderlatin *falsificare* «gjøre falsk», av latin *falsus* «falsk, som bedrar», avledet av *fallere* «bedra», uten kjent etymologi, som vi gjenfinner i fremmedordene *fallitt* og *falsett*.

Ulike måter å stjele på

Stjele stammer via norrønt *stela* av germansk **stelanan*. **Ran** er et dansk låneord,

av gammeldansk *rān* (den norrøne formen er *rán*), avledet av germansk **raubā-* av usikker opprinnelse, kanskje gjennom indoeuropeisk beslektet med latin *rapere* «rive bort, ta med vold» (hvorav engelsk *rape* «voldta») og *raptus* «rykk, anfall (av galskap, sinne)».

Rov kommer gjennom middellavtysk *rōf* av germansk **raubā-* «det å rive opp/i stykker; rov, bytte», som også har gitt fransk *dérober* «rane (blant annet klær)» og norsk *robe* «selskapskjole» og **robbe** «røve». Den indoeuropeiske roten er **rew-* «rive», som også er representert i latin *rumpere* «bryte, rive» (som vi gjenfinner i *korruptere*).

«Some will rob you with a six gun, and some with a fountain pen» sang Woody Guthrie og tenkte på de fattige som var blitt **eksploateret**. Det er norsk stavemåte av fransk *exploiter*, avledet av lavlatin *explicitare* «utføre; arbeide; dyrke jorden; gjøre gjeldende; fremheve». Dette verbet går tilbake til latin *explicare* «utfolde; skildre, fremstille» (hvorav fremmedordet *eksplicit* «tydelig» og engelsk og fransk *explication* «forklaring»).

På tide med automatisk fakturabehandling?

Manuell fakturahåndtering tar mye tid som kan frigjøres til andre oppgaver. Kostnaden uten en automatisk løsning for fakturahåndtering beregnes til mellom kr. 100-300 per inngående faktura.

Vi har investert i en standard løsningsplattform. Dette gjør at du ikke har noen investeringskostnader.

Du betaler kun for det du bruker – enklere og billigere blir det ikke!

Ønsker du informasjon om Compello Express Live kan du kontakte Compello Software på telefon 67 10 60 00, på e-post sales@compello.no eller du kan gå inn på www.compelloexpresslive.no.

Spar kostnader

Bli mer effektiv

Få bedre kontroll og oversikt

Bidra til et bedre miljø

itera
NETWORKS

www.iteranetworks.no

itella

www.itella.no

compello
SOFTWARE

www.compello.no

Ordenes opprinnelse

Konsekvenser av økonomisk kriminalitet

En vanlig konsekvens av bedrag og stjeling er **manko** «underskudd», som liksom **mankere** «mangle, feile», går via italiensk tilbake til latin *manus* «lemlestet» og i overført betydning «mangelfull».

For de som har dratt nytte av svart økonomi, er det et stort problem å bruke gevinsten på en lovlig måte. **Pengevasking** eller **hvitvasking** er en oversettelse av engelsk *money laundering*. En morsom, men falsk, hypotese er at *money laundering* henviser til den amerikanske mafialederen Al Capone som skal ha prøvd å omsette ulovlig tjente penger i vaskeribransjen!

Prostitusjon

Skitne penger kommer ofte av prostitusjon og ulovlig omsetning av tobakk, alkohol og narkotika. **Prostitusjon** stammer fra latin *prostituere* «vanære noe gjennom upassende bruk» eller egentlig «plassere foran, vise», sammensatt av **pro-** «foran» + en avledning av *statuere* «plassere, sette». Prostitusjon kan være nær knyttet til menneskehandel eller **trafficking**, som liksom fremmedordet *traffikk*, stammer fra italiensk *traffico* «handel, ferdsel», av omdiskutert opprinnelse, kanskje avledet av katalansk *trafegar* «helle om, tømme over». *Trafegar* kan komme fra lavlatin *transficare*, *transfaecar* «overføre bunnfallet for å gjøre vinen klarere», sammensatt av latin *trans* «over» + *faex* «vinens bunnfall».

Hore stammer, liksom *hor*, «ekteskapsbrudd», gjennom norrønt *hór* fra germansk **hōra-*. Den indoeuropeiske roten er **kā-* «ha kjær, begjære, ønske», som er reflektert i flere språk som:

- latin *carus* «kjær, dyrebare», hvorav norsk *kjær* og *kjærlighet*, og engelsk *caress* «kjærtegn», *charity* «(neste)kjærlighet, veldedighet» og *cherish* «kjæle for; pleie; holde av»,
- sanskrit *kāmah* «kjærlighet, ønske», som inngår i navnet til den velkjente indiske boken om kjærlighet og elskov *Kamasutra* (sammensatt av sanskrit *kāmah* + *sūtra* «lærebok» (egentlig «snor av regler», avledet av *sūtram* «tråd» og gjennom indoeuropeisk beslektet med norsk *sy*).

Tobakk og alkohol

Tobakk er gjennom engelsk og spansk *tabaco* kanskje avledet av et ord på arawak, et indianerspråk fra Haiti, som egentlig betydde «tobakksblad» eller «pipe til å røyke tobakk i». Det er imidlertid blitt

påpekt at allerede i 1410 brukte italiensk *tabacco* og spansk *tabaco* for «medisinske blad», det vil si lenge før Columbus observerte røyking av tobakksblad blant indianere ved sin første reise til Amerika i 1492. *Tabac(c)o* kan være lånt av arabisk *tabbāq*, et ord kjent fra 800-tallet som dekker ulike typer gras. Det er mulig at spanjolene benyttet et ord de kjente fra før på en nyopplaget plante fra Amerika. Mer tvilsomt er forslaget om at spansk *tabaco* stammer fra navnet til den karibiske øya *Tobago*, som ble oppdaget etter Haiti.

I tobakk finner vi stoffet **nikotin**, oppkalt etter franskmannen *Nicot* som gav den franske dronningen en tobakkplante. Av den grunn ble tobakk først også kalt på fransk *herbe à la reine* «dronningens gress». Tobakk inngår selvfølgelig i **sigaretter**, diminutiv av **sigar**, lånt av spansk *cigarro*. Den videre analysen er usikker. *Cigarro* kan stamme fra *zicar* «røyke» på det indianske språket maya, eller fra spansk *cigarra* «sikade», fordi en sigar kan ligne i form og farge på dette insektet.

Alkohol stammer gjennom middelalderlatin *alcohol* av arabisk *al kohl* «fint pulver av antimon eller blyglans (ofte benyttet som sort øyeminke)». I Europa ble betydningen av *alcohol* utvidet til «essens» og til slutt på 1700-tallet til «sprit av vin eller andre gjærede likører». På engelsk brukes *kohl*, av arabisk *al kohl*, om «sort øyeminke».

Narkotika

Blant de mange ord, ofte slangord, som forbindes med narkotika skal vi se på de mest velkjente. **Narkotika** går tilbake til gresk *nárke* «stivhet, sløvhets forårsaket av lammelse, kulde eller frykt», som vi gjenkjenner i fremmedordet *narkose*. **Rus** er avledet av verbet *ruse* «storme, styrte» av usikker opprinnelse, kanskje et lydetterliggende ord. **Stoff** stammer gjennom lavtysk av gammelfransk *estoffe* (på moderne fransk *étouffe*) av usikker opprinnelse, kanskje av frankisk **stopfōn* «putte, stikke ned, polstre, stoppe» og muligens beslektet med

ARABISK: Alkohol stammer fra arabiske *al kohl*.

norsk *stoppe*. **Knark** er et svensk låneord som egentlig betyr «sup som river i halsen», beslektet med *knarra* «gi fra seg dempet friksjonslyd», et lydetterliggende ord.

Hamp, eller *Cannabis sativa*, er en plante av orientalsk opprinnelse som dyrkes som tekstilplante og for fremstilling av hasj og marihuana. Navnet **cannabis** er gjennom norrønt og germansk tidlig blitt lånt fra gresk *kánnabis*. Det greske navnet kan stamme fra språket til skytterne eller sumererne. **Hasj** eller **hasj** kommer av arabisk *hasīs* «gress, høy, indisk hamp». Det har lenge vært hevdet at engelsk *assassin* «morder» skal via fransk og italiensk gå tilbake til arabisk *hasīs* fordi medlemmer av en muslimsk sekt på 1100-tallet ruset seg før de skulle utføre et drap for å forsvare seg. Engelsk *assassin* stammer imidlertid mer trolig av arabisk *‘assās* «voktere». **Marihuana** er et spansk låneord av usikker opprinnelse, kanskje avledet av *malihuana* som på indianerspråket nahuatl egentlig betyr «som tar over (en person)».

Amfetamin er et varemerke, basert på en forkortelse av den kjemiske sammensetningen *alfa-metyl-beta-fenyl-etyl+amin*. *Amin* er en nitrogenholdig, organisk forbindelse avledet av *ammoniakk*, et ord som egentlig betyr «(salt) fra Ammon», en egyptisk gud med tempel i Libya, der sagnet sier at salmiakken opprinnelig kom fra.

Opium er gjennom latin avledet av gresk *opós* «plantesaft». **Kokain** utvinnes fra kokabusken. *Koka* er gjennom spansk og inkaenes språk quechua lånt fra *kuka* på aymara, et beslektet indiansk språk som i dag snakkes i Bolivia og Peru. **Heroin** stammer fra gresk *héros* «helt», fordi en heroinbruker kan føle seg like overspent som en helt. **Morfin** er et nydannet ord etter den greske søvnguden *Morpheus*, hvis navn egentlig betyr «han som skaper drømmeformer» og er avledet av gresk *morphé* «form, skapning».

Fra kjeltring til gangster

Det finnes mange ord for uærlige personer som stjeler med eller uten vold. **Kjeltring** kommer av frisisk *keltring* «landstryker», avledet av *keltern* «bruke grove ord». Frisisk er et germansk språk som snakkes fremdeles i Nederland og Tyskland. Friserne var i tidlig middelalder beryktede sjøfarere og sjørøvere. **Skurk** er lånt av lavtysk *schurke* og betyr egentlig «utstøtt person» og gjennom germansk er det beslektet med det norske verbet *å skure* «gnisse hardt mot noe, skrubbe».

GANGSTER: Gangster er et engelsk låneord, avledet av gang «bande», hvis første betydninger var «gang, reise; vei».

Kanalje er gjennom fransk lånt av italiensk *canaglia*, som opprinnelige betydde «hundepakk». *Canaglia* er avledet av latin *canis* «hund», som gjennom indoeuropeisk er beslektet med norsk *hund*. **Tyv** kommer via norrønt *þjófr* av germansk **þeuba-* av usikker opprinnelse. **Gangster** er et engelsk låneord, avledet av *gang* «bande», hvis første betydninger var «gang, reise; vei». Engelsk *gang*, som på norsk også har gitt **gjeng**, er av nordisk opprinnelse og beslektet med det norske verbet *å gå*.

Siciliansk og japansk mafia

Mafia er en hemmelig forbryterorganisasjon, særlig på Sicilia (men ordet er også blitt benyttet om forbryterorganisasjoner fra andre land). *Mafia* er lånt fra siciliansk og av meget usikker opprinnelse. At *mafia* skal stamme fra arabisk *mahjas* «skryt» er bare et av flere utilfredsstillende forslag. Det er derimot sikkert at det beslektede adjektivet *mafioso* først betydde «tapper» og senere «tyv, medlem av forbryterorganisasjon». At adjektivet først var positivt ladet skyldes trolig en tidligere glorifisering av banditter med sans for ære og i strid med rike jordeiere og myndigheter oppfattet som fortrykkende eller/ fremmede makter (Sicilia har i tur og orden blitt invadert og styrt av fønikere, grekere, romere, vandaler, østgotere, bysantiner, arabere, normanner, tyskere, franskmenn, spanjoler, napolitanere og norditalienere).

På Sicilia og blant sicilianske innvandrere i USA kalles mafiaen gjerne *Cosa nostra* «Vår sak» eller *Onorata società* «Ærede selskap» fordi medlemmene måtte følge strikte æresregler. Mafiaen fra Napoli heter *Camorra* (godt beskrevet i boken og filmen «Gomorra»), og mafiaen fra Calabria *Ndrangheta*, to navn av usikker opprinnelse.

Den japanske mafiaen kalles **yakuza**, et japansk ord som betyr «gangster, gambler, gjeng» og viser til kortstokken *sanmai karuta*. Kortstokkens navn er sammensatt av *sanmai* «tre» + *karuta* «kort» lånt av portugisisk *carta* (jmfør norsk *kort*). I denne kortstokken er den dårligste hånden kalt *yakuza*, et ord sammensatt av *ya* – forkortelse av *yatsu* «8» + *ku* «9» + *za* – forkortelse av *san* «3». Dette gir en verdiløs sum på $8 + 9 + 3 = 20$, når det maksimale tillatte er 19. Det vil si at *yakuza* henviser til noe verdiløst.

ELEKTRONISK REGISTRERING AV FØRETAK

Gjer det enkelt

Bruk Altinn. Du får hjelpetekstar for kvart felt og oppdagar feil eller manglar allereie i utfyllinga.

Spar tid, pengar og miljø.

www.brreg.no/elektronisk